

*Лілія Єр'оміна,
асистент кафедри соціальної роботи,
соціальної педагогіки та дошкільної освіти
Навчально-наукового інституту
соціально-педагогічної та мистецької освіти,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
ORCID ID 0000-0001-8595-1961*

ТРЕНІНГОВА РОБОТА З МАЙБУТНІМИ ФАХІВЦЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У статті відображено результати теоретичного аналізу тренінгу як практичного виду діяльності у підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери, з'ясовано ключові поняття проблеми. За результатами вивчення європейського досвіду акцентовано увагу на сутності професійної діяльності соціальних працівників в контексті розвитку соціальних компетенцій та соціального капіталу як факторів пошуку власної позиції у суспільстві. На основі опрацювання наукових джерел наголошено на важливості методу «доступу до досвіду», основу якого становлять такі принципи: інвестування в ефективне встановлення відносин з клієнтами; практика-принцип як використання сильної точки зору (спрямування проблем на їх вирішення); чутливість до організації та соціальних працівників, що базується на інформаційній та практичній підтримці самих фахівців соціальної сфери. Спираючись на аспекти емоційної праці соціальних працівників для розкриття змістовності тренінгової роботи, представлено ідейний зміст тренінгу «Область власної унікальності». Встановлено, що саме тренінг, як інструмент професійного розвитку майбутніх фахівців соціальної сфери, має стати підґрунтям для розроблення сучасної моделі підготовки за спеціальністю «Соціальна робота».

***Ключові слова:** тренінгова робота, соціальна робота, майбутні фахівці соціальної сфери.*

Постановка проблеми. В умовах соціокультурного розвитку сьогодення, прискорення науково-технічного прогресу постає гостра потреба у кваліфікованих конкурентоспроможних кадрах. Особливо, на наш погляд, це стосується фахівців соціальної сфери. В Україні професія соціального працівника набуває популярності, проте, на відміну від багатьох інших країн, її підготовка не має відповідного розвитку. До прикладу, в Ізраїлі під час відвідування лікаря обов'язково має бути присутнім соціальний працівник, особливо коли йдеться про лікарів, які працюють з людьми у кризовому стані. Зокрема, це стосується тих випадків, коли пацієнт перебував у зоні екстремальних ситуацій або має роботу, пов'язану з важким психологічним станом. Зважаючи на динаміку розвитку спеціальності «соціальна робота»,

зрозумілим стає те, що у майбутньому актуалізується питання контролю цього виду діяльності матиме на увазі контроль міжгалузевої взаємодії під час надання допомоги людині. Порівнюючи досвід соціальної роботи у зарубіжних країнах, варто наголосити, що ознакою її ефективності є життєдіяльність суспільства (клієнтів соціальних служб). Водночас в Україні, на жаль, превалює документообіг, що потребує значних затрат часу та власних сил працівника. Отже, діяльність фахівців соціальної сфери в Україні потребує переосмислення, а саме орієнтованості на практичну діяльність, що й викликало наш науковий інтерес до цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Акцентуючи увагу на доцільності застосування тренінгу в підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери, зазначимо, що вагомими для нашого дослідження є праці таких учених, як Т. Алексеєнко, Н. Куб'як, Т. Равлюк та ін. Аналіз джерел з проблеми підтвердив інтерес учених до теми тренінгової роботи з майбутніми соціальними педагогами (А. Галімов, І. Манохіна, О. Керик та ін.). У зарубіжних працях науковців виявлено чимало ідей про важливість практичних навичок та вмінь керувати емоційним станом. Це зазначено у дослідженнях Ван Робейса Беа, Раймейкера Пітера, Ван Евейка Ханса, З. Лаві і Р. Стрієр та ін.

Мета статті – визначити особливості тренінгу та розробити його змістову лінію для підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Осучаснення теоретичних і практичних засад діяльності фахівців соціальної сфери набуває все більшого значення, адже встановлення взаємин з клієнтами потребує особливої підготовки соціальних працівників та соціальних педагогів.

Аналіз наукових праць доводить, що тренінгова робота на сьогодні забезпечує широке поле можливостей у незвичних формах та методах надання знань та перевірки їх засвоєння у практичних діях (сюжетно-рольові ігри, ігри-драматизації, дискусії тощо).

Як вважає І. Бех, тренінг має бути взагалі складовою підготовки спеціалістів різного профілю, адже цей вид діяльності здійснює вплив на особистість, сприяючи підвищенню емоційної стійкості та формуванню критичного мислення [2].

Вивчаючи професійну діяльність фахівців соціальної сфери, важливо з'ясувати значення ключових понять. Зокрема, відповідно до соціально-педагогічного словника-довідника (за Т. Алексеєнко) *соціальний педагог* – це спеціаліст відповідної кваліфікації, який зайнятий у сфері соціально-педагогічної діяльності і соціального виховання [1, с. 437]. *Соціальний працівник* – це фахівець, діяльність якого спрямовано на розв'язання соціальних проблем і створення сприятливих умов щодо соціального функціонування соціально-вразливих категорій дітей і сімей [1, с. 453]. За визначенням цього самого словника-довідника тренінг – це спеціальний тренувальний режим, активна форма навчання, завдяки чому поєднується отримання теоретичних знань та практичних навичок [1, с. 483].

За інформацією енциклопедії для фахівців соціальної сфери, тренінг використовують для позначення широкого кола методик, інструментів, засобів, які ґрунтуються на різних теоретичних підходах і принципах [4, с. 514].

Зазначимо: соціальна робота у кожний віковий проміжок часу характеризується певними змінами. Нині в Україні триває реформа державної служби, відкрито конкурс на нові посади у Міністерстві соціальної політики. Метою реформи, серед іншого, є посилення кадрового складу державної служби. Отже, наявна потреба у професійно-ерудованих кваліфікованих соціальних працівниках. Соціальна робота – це професійний вид практичної діяльності соціальних працівників, спрямований на розв'язання проблем вразливих категорій населення та наслідків невдалої соціалізації, проте, це не соціальне обслуговування чи соціальне забезпечення [1]. У зв'язку з тим, що соціальну роботу здійснюють у формі соціально-педагогічної підтримки, соціального супроводу, безпосередньої

роботи з різними цільовими групами (безпритульні, діти-сироти, жертви різновиду насилля та ін.), важливим є професійні якості фахівця соціальної сфери, їх витримка, сила волі, емоційна стабільність тощо.

Для нашого дослідження важливим є звернення до європейського досвіду. За матеріалами досліджень Ван Робейса Беа, Раймейкерса Пітера, Ван Евейка Ханса, майбутні фахівці соціальної сфери окрім набуття освіти потребують набуття соціальних компетенцій та соціального капіталу як факторів пошуку власної позиції у суспільстві. Вчені, спираючись на практичний досвід, вивчали специфіку діяльності соціальних працівників та їх «знання на ділі», адже, «практика – це не об'єкт, а «подія (або серія багатьох подій), що завжди розвивається, розгортається і досягається» [7]. Нам імпонує думка вчених про використання методу «доступу до досвіду», основу якого становлять принципи:

- інвестування в ефективне встановлення відносин з клієнтами;
- практика-принцип – це використання сильної точки зору (спрямування проблем на їх вирішення);
- чутливість до організації та соціальних працівників, що базується на інформаційній та практичній підтримці самих фахівців соціальної сфери [9].

Про те, що діяльність соціального працівника потребує особливих емоційних зусиль, зазначено у працях ізраїльських вчених З. Лаві та Р. Стрієра, які виокремлюють три взаємопов'язані аспекти емоційної праці (у роботі зі збіднілими сім'ями):

- а) «емоційна повінь» у власній професійній діяльності;
- б) різновид емоційної праці, що використовуються для подолання емоційної реакції після зустрічі з певними сім'ями;
- в) підтвердження шкідливого впливу інституційної політики на емоційний добробут соціальних працівників [8].

Про особливості тренінгу, як технології активного навчання майбутніх фахівців соціальної сфери, зазначається і у наукових працях українських вчених.

Зокрема, А. Галімов визначає такі особливості формування їх комунікативних та емпатійних якостей: тренінг як груповий процес взаємодії; активність учасників завдяки використанню різновиду форм і методів тренінгової роботи; орієнтацію тренінгу на досягнення певної мети та набуття досвіду; можливість моделювати конкретну ситуацію; атмосфера занять; різновид технік подачі інформації (мозковий штурм, розв'язування проблем, рольові ігри, обговорення, руханки, фізичні вправи тощо) [3]. Ми погоджуємося з думкою вченого щодо цього, бо комунікативність та емпатійність (як механізм соціального сприйняття) є складовими професійної компетентності соціального працівника.

Про цінність тренінгової роботи у підготовці соціальних педагогів вказано й у дослідженні І. Манохіної. Вчена наголошує на перевагах тренінгу щодо формування таких фундаментальних навичок майбутніх соціальних педагогів, як: налагодження контакту; орієнтир у проблемах; вплив на емоційний стан співрозмовника та узгодженість інтересів [6]. Ми поділяємо погляди І. Манохіної про те, що у процесі тренінгового навчання у здобувачів вищої освіти розвиваються такі якості, як відкритість висловлювання почуттів; відбувається руйнація рольових стереотипів; сенсифікація навичок сприйняття; поглиблюються почуття відповідальності та усвідомлюються власні мотиви діяльності. При цьому також можливе адекватне самосприйняття та взаємна співпраця між членами групи.

До найбільш успішних видів тренінгів, що застосовуються у професійній підготовці соціальних педагогів, на думку О. Керик, належать такі: тренінги особистісного зростання; тренінги спілкування; соціально-психологічні тренінги; соціально-педагогічні та соціально-просвітницькі тренінги [5].

Розроблення тренінгів та їх поєднання з наявними формами освітньої підготовки у закладах вищої освіти сприятиме формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. Адже, як вказує І. Зверева, клієнтами соціального працівника є «соціально вразливі верстви

населення (діти, молодь, жінки, національні меншини, люди похилого віку, неповні та багатодітні сім'ї); люди з обмеженими функціональними можливостями й особливими потребами (люди з інвалідністю, з фізичними та психічними захворюваннями) і їх сім'ї; люди, які випали із суспільного життя або піддаються гнобленню (бездомні, «діти вулиці», особи, які відбували покарання в місцях позбавлення волі, які страждають від залежностей); люди, які потрапили до скрутної життєвої ситуації (безробітні; біженці; особи, які зазнали насильства)» [4, с. 183]. У зв'язку з цим зміст тренінгів, що мають використовувати у підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери, потребує ретельної уваги під час розроблення і впровадження.

Проведений аналіз праць дослідників доводить, що емоційний стан соціальних працівників потребує детального вивчення незалежно від країни та відповідної соціальної політики. Вважаємо, що визначення сфери власної унікальності має бути головним питанням для майбутніх фахівців соціальної сфери.

Отже, для уникнення негативних наслідків у професійній діяльності соціальних працівників є доречним активізувати їх підготовку ще на рівні закладів вищої освіти. З огляду на класифікацію тренінгів (О. Керик), ми розробили тренінг особистісного зростання. І найбільш вдалим, на нашу думку, в цьому питанні може бути тренінгові робота як спеціальний тренувальний режим, що уможливить використання різних форм і прийомів роботи [1].

Саме необхідність ефективної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери зумовило створення авторського тренінгу «Сфера власної унікальності». У загальному розумінні зміст тренінгу означає його тематику, ідеї, питання та закономірності явищ, що є важливими у процесі набуття знань та навичок. Основу змісту розробленого тренінгу становлять такі базові методи, як сюжетно-рольова гра та групова дискусія у різних модифікаціях і сполученнях, що дозволить розвинути професійні компетенції

майбутніх фахівців соціальної сфер. Тож тематикою розроблених тренінгових вправ («КРС (ключові результативні сектори)», «Портфель пропозицій», «У зворотному ракурсі», «Принцип Парето», «Час як цінний актив») є професійна діяльність соціального працівника.

Провідну мету тренінгових вправ обрано в такому контексті: сприяння розумінню здобувачами вищої освіти значення власних можливостей для майбутньої професійної діяльності.

Зміст вправ побудовано на ідеях та закономірностях, до прикладу, запропонований В. Парето принцип «80/20», що означає таке: витрата 20% зусиль забезпечує до 80% результату, а 80% зусиль – це лише 20% результату.

Також у зміст вправ включено ідею Н. Хіла про те, що секрет успіху кожної людини полягає в умінні визначити справу, що викликає задоволення, а вже потім – відшукати способи добре заробляти на цьому.

У вправах авторського тренінгу факторами довкілля та середовища для сюжетно-рольових ігор обрано приймальню, залу очікувань, кабінет для співбесіди тощо. Немовні фактори, що маємо обов'язково врахувати під час тренінгової роботи з майбутніми фахівцями соціальної сфери – це відстань, постать, дотик, візуальний контакт, жести та міміка. Відповідно до мовних факторів, що підтверджують розуміння інформації, є співчуття, звернення, складання резюме. До того ж, маємо наголосити на важливості рефлексії, вважаємо, що цей процес має бути спрямовано на роздуми щодо певних фактів, а також на роздуми відповідно почуттів і емоцій. У вправах нашого авторського тренінгу враховано різні види запитань: відкриті (передбачають будь-які відповіді), закриті (лише відповіді «так» та «ні»), а також запитання, що починаються словом «Чому?» (можна відповісти численними варіантами, проте в дійсності має бути лише одна конкретна відповідь). Також серед запитань, включених у зміст тренінгу є такі: «Чи можна професію соціального працівника вважати покликанням людини?», «Що саме спонукало Вас здійснити вибір майбутньої професії?», «Як на Вашу думку,

чи є потреба у вивченні зарубіжного досвіду для ефективності професійної діяльності соціального працівника?» тощо.

Для ефективності підготовки фахівців соціальної сфери маємо зазначити на факторах, що перешкоджають ефективному спілкуванню соціального працівника (стереотипи, минулий досвід, спілкування за допомогою перекладача, стурбованість, необґрунтовані передбачення), їх враховано у розробленні змісту тренінгових вправ. Під час сюжетно-рольових ігор корисним для майбутніх соціальних працівників будуть завдання, спрямовані на налагодження контакту з негативно налаштованими клієнтами. До прикладу, ефективність роботи може збільшитися за умови врахування таких факторів: розташування у приміщенні так, аби клієнт мав змогу бачити «вихід»; пунктуальність та відвертість; відповідний одяг соціального працівника;

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що врахування тренінгової роботи як інструменту професійного розвитку майбутніх фахівців соціальної сфери, має стати підґрунтям для розроблення сучасної моделі підготовки за спеціальністю «Соціальна робота».

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. На основі аналізу науково-педагогічних праць та узагальнень з'ясовано важливість складових тренінгової роботи (зміст та процес), що є взаємозалежними та взаємообумовленими. З урахуванням того, що зміст цього виду діяльності становлять ідеї, актуальні питання та закономірності, ми розробили авторський тренінг «Сфера власної унікальності». Перспективу подальших досліджень вбачаємо у впровадженні тренінгу у процес підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери та висвітленні отриманих результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Т. Ф. Соціальна педагогіка: словник-довідник. Вінниця: Планер. 2009. 542 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: когнітивно-практичні засади. К. : Либідь, 2003. 344 с.

3. Галімов А. В. Дослідження можливостей соціально-психологічного тренінгу щодо формування комунікативних та емпатійних якостей майбутніх фахівців соціальної сфери. 2009. № 1. С. 42–47.
 4. Зверева І. Д., Алексеєнко Т. Ф., Басюк Т. М., Безпалько О. В. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. Київ. Сімферополь. 2012. 536 с.
 5. Керик О. Використання тренінгових технологій у професійній підготовці фахівців соціальної сфери. Молодь і ринок. 2015. №2 (121). С. 137.
 6. Манохіна І. Тренінг як засіб формування готовності майбутнього соціального педагога до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2011. № 4 (Ч. 1). С. 45.
 7. Abma T. A. & Schwandt T. S. (2005). The practical and politics of sponsored evaluations. In B. Somekh & C. Lewis (Eds.) Research methods in the social sciences. London: Sage. P. 105–112.
 8. Lavee E., Strier R. Social workers' emotional labour with families in poverty: Neoliberal fatigue? Children's and family social work. 2018. 23. P. 504–512.
 9. Van Robaeys Bea, Raeymaeckers Peter, van Ewijk Hans. Contextual-transformational social work in superdiverse contexts : an evaluative perspective by clients and social workers Qualitative social work : research and practice. 2017. P. 1–16.
- Стаття надійшла до редакції 25.07.2019

Lilia Eryomina. Training work with future specialists in the social sphere

The article presents the results of the theoretical analysis of the training as a practical activity in the preparation of future specialists in the social sphere, clarifies the key concepts of the topic. According to the results of studying European experience, the materials focused on the essence of the professional activity of social workers in the context of the development of social competences and social capital as factors of finding their own position in society. The author emphasizes the importance of the method of «access to experience» on the basis of working out of scientific sources, on the basis of which the following principles are based: investing in effective establishment of relations with clients; practice-principle as using a strong point of view (directing problems to their solution); sensitivity to the organization and social workers, based on the information and practical support of the professionals of the social sphere. Drawing on the aspects of the emotional work of social workers to reveal the content of the training work, the author presents the ideological content of the training «Area of own uniqueness». It is established that training as a tool for professional development of future specialists in the social sphere should become the basis for the development of a modern model of training in the specialty «Social work».

Keywords: *training, social work, future specialists in the social sphere.*

REFERENCES

1. Alyeksyeyenko T. F. (Red.) (2009). Social`na pedagogika: slovny`k-dovidny`k. Vinny`cya: Planer. 542 s. [in Ukrainian].
2. Bex I. D. (2003). Vy`xovannya osoby`stosti : u 2 kn. Kn. 2 : Osoby`stisnooriyentovany`j pidxid: kognity`vno-prakty`chni zasady`. K. : Ly`bid`, 344 s. [in Ukrainian].
3. Galimov A. V. (2009). Doslidzhennya mozhly`vostej social`no-psy`xologichnogo treningu shhodo formuvannya komunikaty`vny`x ta empatijny`x yakostej majbutnix faxivciv social`noyi sfery`. Zbirny`k naukovy`x pracz` Xmel`ny`cz`kogo insty`tutu social`ny`x texnologij Universy`tetu «Ukrayina». 1. S. 42–47 [in Ukrainian].
4. Zvyeryeva I. D. (Red.), Alyeksyeyenko T. F., Basyuk T. M., Bezpalko O. V. (2012). Ency`klopediya dlya faxivciv social`noyi sfery`. Ky`yiv. Simferopol. 536 s. [in Ukrainian].

5. Keryk O. (2015). Vy`kory`stannya treningovy`x texnologij u profesijnij pidgotovci faxivciv social`noyi sfery`. Molod` i ry`nok 2 (121). S. 137 [in Ukrainian].
6. Manoxina I. (2011). Trening yak zasib formuvannya gotovnosti majbutn`ogo social`nogo pedagoga do roboty` z dit`my`-sy`rotamy` ta dit`my`, pozbavleny`my` bat`kivs`kogo pikluvannya. Problemy` pidgotovky` suchasnogo vchy`telya, 4 (Ch. 1). S. 45 [in Ukrainian].
7. Abma T. A. & Schwandt T. S. (2005). The practical and politics of sponsored evaluations. In B. Somekh & C. Lewis (Eds.) Research methods in the social sciences. London: Sage. P. 105–112.
8. Lavee E., Strier R. (2018). Social workers' emotional labour with families in poverty: Neoliberal fatigue? Children's and family social work. 2018. 23. P. 504–512.
9. Van Robaeys Bea, Raeymaeckers Peter, van Ewijk Hans (2017), Contextual-transformational social work in superdiverse contexts: an evaluative perspective by clients and social workers Qualitative social work: research and practice. P. 1–16.